

«На жаль, не зможу ніколи зустрітися з Гаретом Джонсом»

У рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека, наука, комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек» у жовтні 2023 р. пройшло засідання круглого столу на тему «Гарет Джонс: постать журналіста у дослідженні історії Голодомору». Перед засіданням відбулося урочисте відкриття меморіальної дошки на честь Гарета Джонса. Відтепер вона прикрашає вхід до головної читальної зали філії № 1 Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Потім присутні почули і побачили віртуальне інтерв'ю організатора і натхненника цієї події, професора політичної географії Королівського військового коледжу Канади (Royal Military College of Canada), наукового співробітника Кафедри українських досліджень Університету Торонто (University of Toronto) **Любомира Луцюка**. Це інтерв'ю ми й пропонуємо нашим читачам у перекладі з англійської.

– *Пане Любомире, як у Вас виникла ідея увічнити ім'я Гарета Джонса?*

– Кілька років тому ми почали усвідомлювати важливу роль, яку відіграв валлійський журналіст Гарет Джонс – один з перших репортерів, які сказали світові правду про те, що відбувалося в Радянській Україні у 1932–1933 рр. і про те, що ми зараз називаємо Голодомором. Тому, коли ми дізналися про Гарета Джонса як важливого персонажа, дотичного до історії Голодомору, група людей з Канади у 2006 р. розпочала кампанію з розповсюдження відомостей про цього журналіста. Тоді ми розмістили тримовний історичний маркер на меморіальній дошці в Університеті Абериствіта в Уельсі, де Гарет навчався. Ця табличка стала унікальною саме тому, що напис на ній зроблено не лише англійською і українською мовами, що цілком очікувано, але й валлійською. Тож це була перша в світі тримовна табличка українською, англійською і валлійською. Валлійці – це невелика нація, яка також стикалася з гнітом і загарбниками. Їм було приємно, що з'явилася така дошка.

Згодом я почав листовне спілкування з далекими родичами Гарета Джонса і запитав їх, чи можна отримати дозвіл на передрук його щоденника 1933 р. Нам дозволили це зробити, і ми опублікували книгу «Скажіть їм, що ми голодуємо», яка фактично була щоденником. Почерк Гарета Джонса важко було розібрати, ми все ретельно розшифрували, а вступ до книги написав Рей Гамач. Ми розповсюдили видання по всьому світу, і тепер щоденник є доступним історичним доказом для студентів і науковців різних країн. Нещодавно ми вирішили, що нам потрібно зберегти фактографічні щоденники та інші файли з листуванням, які Гарет Джонс залишив по собі. Так за підтримки фонду Long Term Foundation і Українсько-канадської асоціації громадянських свобод, освітнього Консорціуму наукових досліджень Голодомору і Української національної жіночої ліги Америки нам вдалося профінансувати оцифрування документів Гарета Джонса. Копії цих документів розміщено в НБУВ, Торонтському університеті та в кількох інших закладах по всьому світу. Тож тепер вони доступні студентам будь-якої країни, чи то в Києві, чи в Джакарті, чи в Москві. Всі можуть отримати доступ до цих матеріалів і побачити відповідні докази.

Останнім часом мене не покидала думка: «Добре, ми зробили одну табличку. Вона має гарний рельєф, зроблений скульптором з Торонто Олегом Лесюком. Але, ймовірно, ми повинні зробити такі таблички і в інших місцях». Отже, згодом разом з моїм колегою з Уельсу Міком Антонівом і нащадком Гарета Джонса Філіпом Коллі ми встановили меморіальну дошку в місті Баррі в Уельсі, де народився Гарет. Ми це зробили рік тому. І тепер я радий повідомити, що це вже третя меморіальна дошка, яка посідає своє місце

в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Шкодную, що не може бути особисто присутній на церемонії відкриття. Маю сказати, що цю дошку ми планували встановити ще у 2022 р. Але через усім відомі події ми відклали її відкриття. Ми зробили це навіть в умовах геноцидної війни, яку веде Путін проти України і українців. Відтепер увічнення пам'яті про Гарета Джонса побачать відвідувачі бібліотеки, студенти, науковці, журналісти. Вони пам'ятатимуть, який важливий вчинок здійснила ця дуже молода людина. У свої 27 років Гарет відвідав Радянську Україну і на власні очі побачив усі жахи Голодомору. А в 30 років його вбили в Китаї за підозрілих обставин, не без участі СРСР. 88 років тому ця людина сказала світові правду, тому ми вшановуємо Гарета Джонса як праведника, як журналіста, який доніс цю правду людям у всьому світі.

З нашими друзями ми зібрали кошти для реалізації проєкту, який давно назрів. Хай це було не надто багато грошей, але нам хотілося відновити майже втрачену історичну пам'ять. Особливо важливим це здається в контексті війни проти України. Ця подія є значущою і для тих, хто мешкає в Україні, і для діаспори.

– Під час яких актів увічнення пам'яті Гарета Джонса Ви були присутні?

– Я був особисто присутній в університеті Абериствіта у травні 2006 р., коли ми представляли першу меморіальну дошку. Це була дуже зворушлива подія, були присутні члени родини Гарета Джонса. Думаю, всі були здивовані, що група канадців (а пізніше – і декто з американців) зібралися і зробили це. Просто, ми робили свою справу, знаючи, що це правильний крок. Ми робили це своїми силами, без зайвого галасу ми сказали собі, що це потрібно обов'язково зробити. Ми з'ясували скільки коштуватиме проєкт, зібрали кошти, зв'язалися з університетом і здійснили задумане. Ця табличка зараз у Великому залі Університету Абериствіта. Її вже бачили без перебільшення десятки тисяч студентів. Минув час, зараз постає нове покоління 20-річних, котрих на час відкриття першої дошки ще навіть не було на світі. І вони теж бачать її, знають, хто такий Гарет Джонс. Знають про журналіста, який говорив і писав правду про те, що відбувалося в Радянській Україні 1932–1933 рр. Його щоденники і сьогодні надихають молодих, допомагають їм стати хорошими журналістами, навчають говорити правду про те, що відбувається вже тепер, у XXI ст.

Під час мого перебування в університеті Абериствіта я зустрічався зі своїми валлійськими колегами, науковцями, журналістами. Ми говорили про те, що вшановуємо людину, яка давно пішла з життя і про яку пам'ятали хіба що члени його родини та кілька фахівців-істориків. Ми відновили пам'ять Гарета Джонса і перенесли її в XXI ст. Ми це робимо і в Україні, і у Великій Британії. Тепер вона закріплена завдяки опублікованим книгам і статтям про нього. Сьогодні є вже веб-сайт, який опікується історією Гарета Джонса, можливо, колись навіть буде стипендія його імені. Я дуже сподіваюся на це. Таким чином, ми начебто пропагуємо важливість якісної журналістики на прикладі цієї людини.

– Біографія Гарета Джонса є трагічною, вона досі рясніє «білими плямами»...

– Я впевнений, що Ви знаєте про фільм під назвою «Містер Джонс», який зараз доступний на Netflix. Звичайно, це художній фільм і комусь він може здатися вигаданою історією. Може здатися, що його характер та вчинки подано у голівудському дусі. Частково може це й так, але мої студенти бачили цей фільм. Вони переконані, що це правда. Ми обговорюємо фільм, і вони захоплюються його особистістю. Вони розуміють, це правдиві події біографії Гарета. І що його вбили у віці тридцяти років за обставин, про які ми ніколи до кінця не дізнаємося. Можливо, після перемоги ми отримаємо доступ до архівів, з'ясуємо, чи справді це вбивство здійснили рукою китайського бандита. Але, попри те, що багатообіцяюче життя Гарета Джонса обірвалося, він для нас залишається живим.

Шкодную, що не вдалося побувати на презентації в Києві. Але одного дня я обов'язково приїду, стоятиму біля меморіальної дошки і скажу собі: «Я, Любомир Луцюк з

Кінгстона, Онтаріо, син політичних емігрантів з України, які приїхали до Канади після Другої світової війни, згадав про хлопця на ім'я Гарет Джонс і повернув його ім'я до України, аби про нього пам'ятали всі українці і в діаспорі, і на Батьківщині».

Коли я був хлопчиком, про Україну в світі знали не всі. Або думали, що її не існує, або називали її Малоросією. Тепер весь світ знає про Україну, зокрема, через трагічні обставини. Але знає так як ніколи раніше. І через 90 років після того, як Голодомор знищив мільйони українців, ми не лише вшануємо таких правдивих людей, як Гарет Джонс, але й Малкольма Маггеріджа, Джеймса Мейса та інших. І розповідаємо світові про те, що пережили українці. Діаспора і Батьківщина знову об'єднуються. Це рухає нас уперед. Справа не лише в тому, щоб повторювати як нас били й мучили. Потрібно пам'ятати і про позитивні речі, про неймовірних героїв, чоловіків і жінок, які боролися за Україну, які стояли за правду і справедливість. На жаль, я не зможу ніколи зустрітися з Гаретом Джонсом. Але дуже хотів би цього.

– Наскільки світ знає про Голодомор, що іще можна зробити для поширення історичної правди про нього?

– У нас у Кінгстоні – дуже невелика українська громада. Коли я був маленьким хлопчиком, тут мешкало, можливо, всього 30 українських сімей. Вони вже пішли з життя. Але добре, що потім приїжджали нові люди. Зараз ми бачимо так звану п'яту хвилю української еміграції, спричинену війною проти України. У громаді, де я виріс, було лише одна чи дві особи, які пережили Другу світову війну. Зокрема, про війну розповідала моя бабця. Вона розповідала і про страхиття під час Голодомору. Я не міг повірити почутому. Адже про ті події не було книг англійською. Лише свідчення нечисленних сучасників, які вижили. Вони були дуже травмовані пережитим, і не завжди можна було з ними про це говорити. Я не міг дізнатися про трагедію українського народу ані в школі, ані в університеті. Бо викладачі вважали це антирадянською пропагандою. Хоча вони зовсім не були прорадянськими!

Зараз світ знає про Голодомор. Нещодавно Європейський Союз, Ватикан і деякі інші країни визнали Голодомор геноцидом. Канада зробила це багато років тому, але, на жаль, Велика Британія, США, Австралія ще не визнали цього офіційно, на державному рівні. Серед справ, якими я нині опікуюсь – координація і допомога міжнародній кампанії, яка прагне щоб британський уряд Його Величності визнав Голодомор геноцидом. Вже пройшли дебати в парламенті, але це ще не все. У 1932–1934 рр. англійці загалом знали про події в Україні, але тоді вони не виступали проти. 90 років тому американський уряд дипломатично визнав СРСР, хоча йому й було відомо про Голодомор. Саме в 90-ту річницю треба остаточно визнати Голодомор геноцидом, як це зробили Канада, Німеччина та інші країни Європи. Це важливо для піднесення морального духу українців, які воюють і захищають Україну сьогодні. Визнання Голодомору геноцидом – це не так багато порівняно з тими багатомільйонними жертвами, яких уже не повернути. Але так ми можемо пояснити світові, що українці не вперше зіткнулися з геноцидом з боку Кремля. І що українцям доводиться чинити опір і боротися за свою свободу і незалежність, за місце в Європі. Тому їх треба шанувати. Треба шанувати й тих, хто казав правду і підтримував Україну протягом усієї її нелегкої історії. Я дуже вдячний всім організаціям і окремим особам, усім волонтерам, які збирали гроші на організацію проекту, а особливо я вдячний нашим колегам з Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Олександр Москалець,

<https://orcid.org/0000-0001-6441-7647>,

молодший науковий співробітник,

відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

e-mail: amoskal@ukr.net